

УДК 316.47 :376.1

МЕТОД ПОГЛИБЛЕНОЇ ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ ТЕКСТУ, ЗАПРОПАНОВАНИЙ Т. ЛЯЙТХОЙЗЕРОМ І Б. ФОЛЬМЕРГОМ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Гранкіна Надія Володимирівна – здобувач кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті надається аналіз методу обробки результатів якісного дослідження, що запропонований Т. Ляйтхойзером і Б. Фольмергом. Поряд із головною концепцією методу розглянуто й окремі етапи обробки даних, а саме – вертикальна та горизонтальна герменевтика. Подаються результати апробації методу в межах якісного дослідження процесів адаптації студентів до іншоетнічного суспільства.

Ключові слова: якісні методи обробки інформації, адаптація студентів до іншоетнічного суспільства, вертикальна та горизонтальна герменевтика.

В статье анализируется метод обработки результатов качественного исследования, разработанный Т. Ляйтхойзером и Б.Фольмергом. Наряду с основной концепцией метода рассмотрены и отдельные этапы обработки данных, а именно – вертикальная и горизонтальная герменевтика. Приводятся результаты апробации метода в рамках качественного исследования процессов адаптации студентов к иноэтническому обществу.

Ключевые слова: качественные методы обработки информации, адаптация студентов к иноэтническому обществу, вертикальная и горизонтальная герменевтика.

In the paper the Leithaeser and Volmerg's qualitative research evaluation method is considered. The basic concept of the method along with some particular stages of data processing, namely vertical and horizontale hermeneutics, are also considered. The approbation results of the method within the qualitative research of students' adaptation to the society of a different ethnic group are provided.

Key words: qualitative methods of data processing, students' adaptation of students to the society of a different ethnic group, vertical and horizontal hermeneutics.

Якісні методи соціальних досліджень не викликають на сьогодні жодних сумнівів у їх дієвості. А багатоманіття та специфічний підхід додають їм дедалі більшої популярності. Первинна обробка та якісний аналіз даних соціальних досліджень вже самі по собі протікають на поглибленому рівні, оскільки передбачають детальне вивчення сутності соціальних феноменів, а не ступінь їх розповсюдженості. Саме тому на науковій арені продовжують з'являтися нові підходи та методи якісної обробки інформації. Але інколи процес обміну інформацією про нові розробки та досягнення гальмується штучними перешкодами, як то мовні та національні межі. Так, на нашу думку, не можна залишити поза увагою метод обробки соціального дослідження, котрий розроблений німецькими вченими і успішно зарекомендував себе у країнах Західної Європи. Про активне поширення даного методу серед західних науковців говорять численні публікації стосовно вказаної тематики, зокрема таких вчених як соціологи М. Шотмаєр, Х. Кьоніг, У.Флік, Ю. Нентвіч та соціальних психологів А. Шорн та А.Шоль. Крім того, слід зазначити, що згаданий метод успішно впроваджено в навчальну програму німецьких університетів на соціологічних та психологічних факультетах. Публікації по даній тематиці на наукових просторах України на сьогоднішній момент повністю відсутні.

Таким чином *мету цієї статті* ми вбачаємо у ознайомленні українських науковців з якісним методом обробки інформації за Ляйтхойзер і Фольмерг та у презентації результатів апробації даного методу у межах якісного дослідження процесів адаптації студентів до іншоетнічного суспільства.

У межах дослідницької роботи на тему "Проблеми адаптації іноземних студентів університету м. Бремен до німецького суспільства" нами було проведено фокусоване групове інтерв'ю із відео-, та аудіозаписом бесіди. Учасниками інтерв'ю стали шестеро іноземних студентів, що навчаються в університеті Бремен.

Для обробки матеріалів інтерв'ю було застосовано метод глибокої герменевтичної інтерпретації тексту, розроблений німецькими дослідниками Ляйтхойзер і Фольмерг у 1979 році. Методологічним підґрунтям у виборі аналізу даних слугувало ствердження авторів, що метою глибокої герменевтичної інтерпретації тексту не є звичайне пізнання змісту та сенсу тексту. "Аналіз орієнтовано на свідомі та несвідомі життєві зразки, що інсценуються в соціальних взаємодіях і транспортуються через текст." [1, с.556]. У розумінні та охопленні

суб'єктивних структур повсякденної свідомості, як то індивідуальні уявлення та фантазії, котрі безпосередньо не досяганні для свідомості людини, що висловлює свої думки, полягає головна концепція глибокого герменевтичного аналізу тексту [2, с.23]. Перш за все, під час інтерпретації тексту необхідно транскрибувати відео- та аудіозаписи. На цьому етапі дуже важливо відтворити розмову послівно, не виключаючи тривалих пауз, окликів та усіляких емоційних проявів, як то сміх чи плач [3, с.1]. Для з'ясування прихованих змістів та сенсу тексту Т. Ляйтхойзер і Б. Фольмерг розрізняють два шляхи обробки.

Вертикальна герменевтика детально зупиняється на окремому інтерв'ю і належить до аналізу одиничного випадку. Це має певні переваги, оскільки значущі досвід, погляди та уявлення співрозмовця охоплюються дуже точно, що робить їх непрямі змістовні контексти більш відкритими [3, с.1]. Вертикальна герменевтика складається з чотирьох робочих рівнів:

1. *Охоплюючий переказ*. Виконується короткий охоплюючий переказ інтерв'ю. Він включає огляд змісту інтерв'ю і допомагає встановити центральні теми та змістовну вагу інтерпретації [3, с.1].

2. *Побудова сенсового ядра*. Інтерв'ю аналізується стосовно значущих висказів та черговості розмови з питань дослідження. Такі вискази відмічаються, виймаються з тексту і складаються в новий текст [3, с.1]. У цих відрізках тексту відшукуються важливі речення, котрі найбільш точно відтворюють зміст сказаного. Якщо відповідне речення у тексті відсутнє, допускається формулювання нового речення, що переймає цю функцію. Щоправда необхідно дотримуватися мовного стилю та мовної структури промовця. Ці природні узагальнення носять назву сенсових ядер. Докладно метод побудови сенсового ядра змальовується авторами так: "Матеріал вивчається окремо і сенсові ядра записуються хоча б двома особами дослідницької групи. У другому заході ядра порівнюються і звіряються щодо протиріччя. Невідповідність спонукає до інтерпретації та прояснення щодо змісту матеріалу. В наступній фазі сенсові ядра записуються на картки, де кожне окреме ядро отримує свою особливу картку." [4, с.246]

Таким чином для кожного значущого вислову створюється сенсове ядро, що охоплює найважливішу інформацію.

3. *Членування нового тексту*. З нового тексту компонується вислови, що відповідають тематичним розділам. Тобто сенсові ядра сортуються за схожим змістом. Наприкінці вимальовуються різноманітні тематичні вузли, котрі повинні знайти свою назву відносно їх тематичного складу [3, с.1].

4. *Аналіз / Інтерпретація текстової добірки*. Повсякденна розмовна мова неоднозначна, оскільки зміст сказаного лише на перший погляд не викликає жодних питань. Соціолог Неввіч підкреслює: "Знання про тлумачення і розуміння є інтуїтивним, але ні в якому разі не без правил. Правила будь-якої комунікації повинні дати доступ лише для наукової інтерпретації тексту та долучатися систематично." [5, с.6]. Щоб охопити усі фрагменти промовленого дослідник повинен ставити запитання до тексту и долучати увагу до різних прошарків сенсу:

- "Про що говориться?": охоплюється діловий зміст сказаного й позначається як "логічне розуміння",
- "Як розмовляють учасники між собою?": визначається зміст відносин і позначається як "психологічне розуміння",
- "Яким чином (як) говориться про щось?": охоплюється манера спілкування і визначається як "сценічне розуміння",
- "Чому говориться про щось?": охоплюються непрямі наміри та значення і визначається як "глибоке герменевтичне розуміння" [3, с.1].

Горизонтальна герменевтика

Аналіз виходить за межі окремих інтерв'ю чи висловлювань. З усіх проведених інтерв'ю чи з групового інтерв'ю в цілому відшукуються тематичні розділи і розглядаються детальніше. Подальший аналіз призводить до розробки міжперсональних узагальнень та розбіжностей щодо фантазій, уявлень та цінностей. Горизонтальна обробка є наступною фазою після вертикальної і передбачає долучення нового кроку після етапу членування нового тексту [3, с.1]:

3.1 *Виготовлення сітки*. Тематичні блоки, розібрані за учасниками інтерв'ю, вносяться у сітку. Таким чином утворюється оглядова таблиця про найважливіші тематичні блоки, що підлягають більш детальному вивченню. В завершення дослідження необхідно повернутися до останнього етапу – *аналізу/ інтерпретації текстової добірки* [3, с.1].

Під час обробки необхідно дотримуватися правил, що були запропоновані творчою групою Б. Фольмерг – Т. Ляйтхойзер :

- Інтерпретація повинна підтверджуватися послівними цитатами.
- Читач повинен бути взмозі власноруч переконатися у відповідності та адекватності цитат.
- Цитати повинні бути повними, що дозволило б читачеві зробити власні повноцінні висновки.

Але не слід забувати, що життєспроможність результатів досліджень частково залежить і від доречності обраного методу стосовно предмету дослідження [3, с.1].

Апробація методу, про який шлось, була здійснена нами при обробці результатів групового інтерв'ю, що було проведено серед студентів-іноземців, які навчаються в університеті м. Бремен (Німеччина). Під час дискусії учасників інтерв'ю та обробки отриманих даних було виділено декілька аспектів процесу адаптації, студентів до іншоетнічного суспільства. Важливими виявилися такі факторами впливу на успішний процес адаптації як культурна дистанція, мовні знання, тривалість перебування у приймаючій країні та країна походження. Крім того, окреслилася ціла низка проблем та труднощів, котрі ускладнюють або й зовсім перешкоджають успішному адаптаційному процесу. Особливе місце посіли такі супровідні феномени процесу адаптації, як культурний шок та ностальгія, існування котрих повністю підтвердилося під час дискусії інформантів.

У ході аналізу тексту за вищезазначеним методом було встановлено, що сприйняття учасників інтерв'ю подій у довколишньому світі та їх поведінка є часто детермінованими особистісними якостями індивідів та тими культурними стандартами, котрі були ними засвоєні у процесі соціалізації. Різні стратегії подолання стресових ситуацій, що обираються студентами, складають внутрішнє ядро суб'єктивних факторів впливу на процеси адаптації у повсякденні.

Що ж вирізняє обраний нами метод посеред інших якісних методів обробки інформації? Отримати відповідь на це запитання нам допоможе короткий огляд найбільш відомих методів у їх класичних характеристиках, представлений норвезьким дослідником С.Квале [6, с.187-207]:

1. Конденсація сенсу являє собою скорочення тексту інтерв'ю за рахунок його змістовної концентрації. Метод побудовано на принципах феноменологічної парадигми соціолога А. Шютца і докладніше подано у роботах таких вчених як А. Джорджи та П.-А.-Е. Майрінг. В ході обробки тексту виділяються окремі висловлювання учасників інтерв'ю, і до кожного з них формулюється коротке речення змісту сказаного. Цей метод базується на пошуках доречних сенсових одиниць і застосовується для аналізу складних інтерв'ю, оскільки виявляє основний зміст тексту.

2. Категоризація значень є одним із найбільш розповсюджених методів і розкривається в утворенні певних категорій відносно теоретичної бази дослідження, як то типи, види та фактори. Він в деякій мірі відповідає позитивістському акценту на вимірюванні в суспільних науках, але не обмежується ним.

3. Наративне структурування – це процес структурування тексту через наративне оповідання з метою опанування сенсу розмови. Вперше даний метод було розглянуто Е.Дж. Мішлером в його роботі "Research Interviewing: Context and Narrative" (1986). Такий наратив містить часову послідовність, певний візерунок подій та характеризується певним сенсом і змістом, тобто має мету та єдність. За даним методом сенс інтерв'ю розкривається через розвинення теми у оповіданні про певний феномен, де дослідник виступає у ролі "пошукача" або "творця" наративу.

4. Інтерпретація передбачає перехід від відвертих сенсів тексту до більш глибоких і надає висловлюванням певного контексту. Поглиблене тлумачення бере за основу філософську герменевтику, згідно чому дослідник має власний погляд на предмет дослідження та відповідно інтерпретує інтерв'ю. Так звана "герменевтична підозра" покладена за основу методу, тобто текст тлумачиться з переконанням, що під основними думками приховано невідомий другий сенс.

5. Ситуативне породження сенсу - це такий собі еkleктичний підхід, що поєднує різні методики: кластеризацію, пошук метафор, порівняння, абстрактизація, концептуалізація тощо.

Таким чином, метод глибокої герменевтичної інтерпретації тексту, на нашу думку, є дуже гармонійним, оскільки об'єднує три різних підходи до аналізу даних, а саме: соціологічну інтерпретативну парадигму за Т. П. Вілсоном, психологічний метод психоаналізу за З. Фрейдом та філософське вчення в дусі Ф. Шляєрмахера та Ю. Хабермаса.

Метод Т. Ляйтхойзер і Б. Фольмерг дозволяє зазирнути у надсвідомі, інтуїтивні процеси мислення індивіда, що формуються під впливом як особистісних характеристик, так і процесу соціалізації та культурних стандартів, засвоєних індивідом. Однак ми мусимо зізнатися, що такий метод є дуже складним на практиці і вимагає не лише часових затрат, але й наявності досвіду в роботі за даною методикою. Тому "початківцям" дуже складно самотужки проводити такий глибинний аналіз і одночасно дотримуватися усіх вимог до якості аналізу.

В завершенні статті нам хотілося б сподіватися, що метод глибокої герменевтичної інтерпретації тексту за Ляйтхойзер і Фольмерг знайде позитивні відгуки серед українських науковців.

ЛІТЕРАТУРА: 1.König, H.-D. (2000). Tiefenhermeneutik. In U. Flick, E. von Kardorff & I. Steinke (2000). Qualitative Forschung (S. 556-569). Hamburg: Rowohlt. 2. Leithhäuser, Th. & Volmerg, B. (1979). Anleitung zur empirischen Hermeneutik. Psychoanalytische Textinterpretation als sozialwissenschaftliches Verfahren. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 3 .Schorn, A. (2000). Das "themenzentrierte Interview". Ein Verfahren zur Entschlüsselung manifester und latenter Aspekte subjektiver Wirklichkeit. Останній доступ: 28.08.2011. Режим доступу: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/1092/2393> 4 .Leithhäuser, Th.& Volmerg, B. (1988). Psychoanalyse in der Sozialforschung. Eine Einführung. Opladen: Westdeutscher Verlag. 5. Nentwich, J. (2000). Der Verständnisprozess in der qualitativen Sozialforschung. Останній доступ: 28.08.2011. Режим доступу: <http://www.alexandria.unisg.ch/publications/18357>.